

İlliberalleşen Demokrasilerde Siyasal Katılımın Önündeki Güçlükler

Veysel Erol* & Eray Acar**

Öz

İlliberal demokrasiler kavramı özellikle Doğu Avrupa'nın komünizm sonrası seçimli demokrasilerinde, Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın çok partili rejimleri ve hatta bazı kaynaklarda Türkiye'nin siyasî rejimini nitelendirmek için kullanılmaktadır. İlliberal demokrasilerde parlamentonun yetkileri ve gücü sınırlandırılmış, genellikle başkanlık veya yürütme erkinin kararnamele ile devlet aygıtı çalışır hale gelmiştir. Bu durum elbette güçler ayrılığına dayanan ve fikir, toplantı, din ve mülkiyet (zenginleşme) gibi özgürlükleri garanti etmeyi amaçlayan liberal demokrasiden uzaklaşma anlamına gelmektedir. Kısacası demokrasilerin sayısının artması veya ideal yönetim biçimi olarak kabul görmesi liberalizmin de aynı derecede güçlendiği anlamına gelmemektedir. "Batılı" olarak ünlenen mevcut liberal demokrasiler de giderek popülizm tehdidi yanında demokrasinin uzlaşmacı, çoğunlukçu ve popülist taraflarını beğenmeyen kuramcılarca sermaye birikimini ve zenginleşmeyi şiar edinen ve kapitalizmin koruyucu kılıfı olan bir rejim biçimi olarak görülmektedir. Bu makale illiberal demokrasilerde siyasal katılım sorununu ele almakta ve siyasal katılım eksikliğinin ne ölçüde illiberalleşmeden ve ne ölçüde diğer sosyo-politik etmenlerden örneğin mevcut liberal demokrasilerin siyasal katılım açısından kurumsal zayıflığından veya yeterince uygulanmamasından kaynaklandığını sorgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Liberal Demokrasi, İlliberal Demokrasi, Çoğunlukçu Demokrasi, Siyasal Katılım.

Challenges to Political Participation in Illiberalized Democracies

Abstract

The concept of illiberal democracies is particularly relevant to post-communist electoral democracies in Eastern Europe, multi-party regimes in Asia, Africa and Latin America, and even referred to Turkey's political regime in some resources. In illiberal democracies, the powers and authority of the parliament are limited, and the state apparatus is usually put into operation by the decrees of the presidential or executive authority. This, of course, means a move away from liberal democracy, which is based on the separation of powers and aims to guarantee freedom of ideas, assembly, religion and property (enrichment). In short, an increase in the number of democracies or their acceptance as the ideal form of government does not mean that liberalism has become stronger to the same extent. The current liberal democracies, which are known as "Western", are also increasingly seen as a regime form that embraces capital accumulation and enrichment as a motto and is the protective sheath of capitalism by theorists who dislike the compromising, majoritarian and populist aspects of democracy, as well as the threat of populism. This article addresses the problem of political participation in illiberal democracies and questions to what extent the lack of political participation is due to illiberalism and to what extent it is due to other socio-political factors, such as the institutional weakness or underdevelopment of existing liberal democracies to allow political participation.

Keywords: Democracy, Liberal Democracy, Illiberal Democracy, Pluralist Democracy, Political Participation.

*Dr. | Kamu Yönetimi Bölümü | veysel.erol43@gmail.com | ORCID: 0000-0002-6949-768X

**Prof. Dr. | Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF | eray.acar@dpu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5375-7555 | DOI: 10.36484/liberal.1530475

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 30, Sayı: 120, Güz 2025, ss. 257-276.

Gönderim Tarihi: 8 Ağustos 2024 | Kabul Tarihi: 29 Ağustos 2024

Giriş

Fareed Zekeria (1997) demokratik seçimlerle gelen faşist veya ırkçı hükümetlerin varlığını, referandumla görev süresini uzatan seçilmiş liderleri, anayasa değişikliğiyle yeniden seçilme sınırını (term limit) artıran ve en nihayetinde iktidar üzerindeki anayasal sınırları görmezden gelerek vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerden mahrum bırakan rejimleri tanımlamak amacıyla illiberal demokrasi kavramını ortaya atmıştır. Zekeria illiberal demokrasilerin, “bu rahatsız edici olgunun” yükselişi olarak illiberalleşmenin, uluslararası sahnede giderek yükseldiği tehlikesine işaret etmektedir. İlliberalizm kavramı bu tarihten sonra bir moda olarak ortadan kalkmamış bilakis günümüzde giderek akla mantıklı gelen ve kabul edilen bir kavrama ve hatta teoriye dönüşmüştür.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de siyasetin olduğu her yerde yöneten ve yönetilen veya hakim ve madun şeklinde ikili ayrımlar yapmak mümkündür. Cari demokrasilerin de her türü bu ayrımı belli ölçüde sürdürmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanında demokrasilerde yönetilenlerin bireysel hak ve özgürlüklerinin korunması, aynı zamanda yönetsel karar alma sürecinde etkili olabilmeleri, çıkar ve taleplerinin yönetimde karşılık bulabilmesi ve siyasi iktidarın gücünün ve yetkilerinin sınırlandırılması mefkûresine dayanan en uygulanabilir veya yaygın yönetim şekli liberal ve temsili demokrasi biçimi olmuştur.

Antik Yunan medeniyetinden günümüze “halkın egemenliği” anlamına gelse de demokrasinin kendisi farklı türde pek çok rejimi tanımlayan *temsili* bir kavrama dönüşmüştür. En temelde doğrudan ve dolaylı bir demokrasi ayrımından bahsedilebilir ve tüm demokrasi modelleri bu iki uç biçim arasında sıralanabilir. Günümüz kapitalist ekonomi, ulus-devlet ve evrenselliği vurgulanan insan hakları çerçevesine en uygun yönetim biçimi olarak gösterilen liberal demokrasidir. Birçok ülkenin yönetim sisteminde yaygın bir şekilde uygulanan model liberal (seçimli, temsili ve dolayısıyla sınırlı) demokrasi hala baskın tiptir. Liberal demokrasi modeli, çoğunlukçu ve katılımcı bir anlayışı benimsemekte ve özellikle bireysel hak ve özgürlüğe vurgu yapmaktadır. Bu demokrasi modelinde, özgür ve sık aralıklarla düzenli seçimler yapılmakta ve özellikle Sivil Toplum Kuruluşları (STK) gibi yapılara ve gönüllü siyasal katılıma önem verilmektedir. Bu demokrasi anlayışında, bireysel tercihe saygı gösterilmekte ve bu durum liberal hoşgörüyü de beraberinde getirmektedir. Liberal demokrasi anlayışında çoğunlukçu, kısmen çoğulcu ve katılımcı bir anlayış benimsendiği için bireylere siyasal alanda doğrudan ya da dolaylı şekilde etkili olma olasılığı sunulmakta ve bu durum siyasal katılımı kolaylaştırmaktadır.

Günümüzde siyasal katılım, demokrasilerin başarılı bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını gösteren en önemli ölçütlerin başında gelmektedir. Siyasal katılım ile birlikte bireylerin yönetime müdahil edilmesi ve etkide bulunması amaçlanmaktadır. Siyasal katılım, özellikle yöneticilerin seçilmesinde ve yönetim tarafından alınan kararların meşruiyetinde önemli bir rol oynamaktadır. Siyasal katılım, liberal demokrasi anlayışında oldukça önemli bir yere sahip olmasına rağmen 1980lerde neo-liberalizm adı verilen süreç ve özellikle 1990lardan sonra dillendirilen illiberalleşme süreci popülizmin, yeni sağ siyasetin artan göç, ekonomik krizler, pandemi ve diğer bölgesel sorunlarla başa çıkmada daha aksak bir demokrasiye razı olan ve liberal anayasacılık yerine güçlü bir yürütmeyi göze alan bir politik kültürün doğuşuna işaret etmektedir. Bu süreç sadece özgürlük, çoğulculuk ve katılımcılık gibi temel liberal değerleri göz ardı etmekle kalmayıp, küresel siyaseti liberal ve demokratik ilkelere göre düzenlemeyi amaçlayan uluslararası ve ulusötesi birliklerin de ağırlığını yitirmesine sebep olmaktadır.

İlliberal (otoriter) demokrasi kavramı Fareed Zakaria'nın, 1997 yılında demokrasinin illiberalleşmeye (otoriterleşmeye) başladığını öne sürdüğü "The rise of illiberal democracy" (illiberal demokrasinin yükselişi) adlı makalesinde kullanılmıştır. İlliberal demokrasi özellikle çoğulcu ve katılımcı demokrasi anlayışından her geçen gün uzaklaşılan bir süreci ima eder. Dolayısıyla demokrasilerin illiberalleşmesine geçmeden önce liberal demokrasinin en önemli öğeleri arasında yer alan siyasal katılımın kavramsal analizinin liberal demokrasi, çoğulcu ve katılımcı demokrasi bağlamında ele almak ve demokrasilerin illiberalleşmesi veya illiberalleşen demokrasilerde siyasal katılım konusunda yaşanan güçlüklerle değinmek gerekmektedir. Sonuç ve değerlendirme kısmında ise illiberal demokrasiyi tetikleyen veya besleyen unsurları somut bir şekilde Türkiye bağlamında gösterilmeye çalışılacaktır.

Liberalizm ve Demokrasi

Demokrasi kelimesi, Yunancada *halk* anlamına gelen "demos" ve *erk* anlamına gelen "kratein" kelimelerinin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu kelime, ilk defa Yunan tarihçisi Herodot tarafından MÖ 5.yüzyılda kullanılmıştır. Abraham Lincoln'un demokrasiye yönelik ünlü tanımı, "halkın halk tarafından halk için yönetim" şeklindeydi (Holden, 2007: 6). "Halkın yönetimi" anlamına gelen demokrasi anlayışında (Wilson, 2006: 511) yönetim, halkın elindedir. Halk için yönetime yönelik ilk örnekler, Antik Yunanda ve özellikle Atina kent devletinde karşımıza çıkmaktadır. O dönemde Atina halkı kendilerini ilgilendiren konulara yönelik kararlar olduğunda toplanırlardı ve önemli kararlar alırlardı.

Alınan bu kararlar da kurayla veya oylamayla belirlenen bir grup tarafından uygulanmaktaydı (Öztekin, 2003: 58-59). Klasik demokrasi olarak görülen ve doğrudan demokrasi anlayışına yakın olan uygulamaya günümüzde İngiltere’de nüfusu 200’ün altında olan köylerde yapılan köy toplantıları (parish meetings) ve Türkiye’de köy dernekleri önemli örnekler olarak gösterilebilir.

Demokrasi hem düşünce hem de pratik olarak tamamlanmamış ve belki de hiçbir zaman tamamlanamayacak olan ilerlemeci ve ilerici bir mefhumu işaret eder (Saward, 2001: 581). Bu yüzdendir ki, ilgili yazın birbirinden farklı tanımlamalar ve tamlamalar ile meşbu haldedir. Ancak en basit ve biraz sıradan tanımıyla demokrasi, “halkın kendi kendini yönetmesine imkân sağlayan bir yönetim şekli” olarak ifade edilebilir (Erol, 2022: 37). Bu tür demokrasi tanımları yöneten ve yönetilen ayrımını en aza indirgeyen bir düzen anlayışını ima etmektedir. Bununla birlikte demokrasi, özellikle temsili demokrasi, uygulamada yöneten ve yönetilen ayrımını seçilmişlerin seçenleri yönettiği bir düzen olarak en net bir şekilde ortaya koymaktadır. Liberal demokrasi bu bağlamda seçilmişlerin iktidarını anayasa ile belli ölçüde sınırlayan ve çoğunluğun dolaylı diktasını sınırlamayı amaçlayan bir yönetim biçimidir. Dolayısıyla diğer yönetim biçimlerine nazaran liberal demokrasi yöneten-yönetilen ayrımını siyasal yaşama katılımında eşitlik ve özgürlüğe yaptığı vurguyla birlikte meşru bir şekilde ortaya koyar. Bir ülkede demokrasinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için öncelikle yasal, siyasal ve kısmen sosyoekonomik bağlamda eşitliğin ve özgürlüğün sağlanması ve bunun sonucunda ortaya çıkan en yüksek sayıda ve heterojen çıkarlara sahip bir kolektifi (yurttaşları) yani çoğunluğu temsil ettiği düşünülen temsilcilere yasa yapma ve yürütme organını kurma hakkının tanınması gerekmektedir.

Liberalizm terimi, siyaset biliminde kullanılan birçok terime göre oldukça yenidir. Avrupa kaynaklı olan bu terimin aslı Latince olup, İspanyolcadan türetilmiştir. İspanyolcadan İngilizceye geçen liberalizm kavramı, İlk defa 19.yüzyılın başlarında siyaset terminolojisinde yer almaya başlamıştır. Bu kavram, zamanla yaygınlaşmaya başlamış ve “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” (*laissez faire laissez passer*) ifadesinin yerini almıştır. Özellikle ifade özgürlüğünü, düşünce özgürlüğünü, basın özgürlüğünü ve serbest ticareti savunanlar için son derece önemli hale gelen (Yayla, 2002: 15-16) liberalizm, teorik olarak bütün insanlara piyasa sistemini oluşturan temel ilkeler doğrultusunda kendi iyilerini araştırma, kendi amaçlarını seçme ve yine kendi yöntemleriyle bunları gerçekleştirmek için çabalama fırsatını vermektedir. Liberalizm, bütün bireyleri temel hak ve özgürlükler açısından eşit olarak görmekte, bireyleri, aynı, ihlal edilemez, yok edilemez, vazgeçilemez, insan

hakları ile donatmakta ve haklarının korunması için gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeleri gerçekleştirmektedir (Karadağ, 2014: 145).

Liberalizm ile demokrasi arasındaki temel ilişki (Tocqueville'den Ruggiero, Kelsen ve Raymond Aron'a kadar) özgürlük ile eşitlik arasındaki ilişki olarak gösterilmiştir. Yani liberalizm ile demokrasi arasındaki temel farkı göstermek için liberalizmde bireysel özgürlüğün, demokraside ise bireysel eşitliğin olduğu öne sürülmüştür. Böylece bu ikisini birleştirmek için liberal demokratik olan sistemlerinin temel görevlerinin özgürlüğün ve eşitliğin sağlanması olduğu ifade edilmiştir. Liberal ve demokratik olan sistemler özgürlüğün ve eşitliğin birbirleri ile simbiyotik bir ilişki içinde olabileceğini göstermektedir (Sartori, 1996: 415).

Liberal demokrasi, çoğulculuğu ve özgürlüğü sağlamak için siyasal erki yani devleti sınırlayan yönetim şeklinin genel adı olarak ifade edilmektedir. Liberal demokrasi, çoğulculuğa dayalı olan bir demokrasi olup toplumda herkesin ortak noktada birleştiği değerlere bağlılık gerektirmemekte, insanların kendilerine en uygun olan değer, inanç ve ideolojiyi benimseyebilmesini temel almaktadır. Dolayısıyla liberal demokrasi, kişilerin kendilerine neyin daha iyi olduğunu özgür bir şekilde arayabilecekleri önemli bir çerçeve oluşturmaktadır (Sambur, 2011: 13). Özgürlükçü, çoğulcu ve katılımcı bir anlayışa dayalı olan bu demokrasi modeli, temel olarak bireysel özgürlüğü en önemli ilke olarak görmektedir.

Liberal demokrasi, kısaca, özgürlük temeline dayalı olan “halk yönetimi” şeklinde tanımlanabilir. Bu demokrasi anlayışında, siyasi iktidarın yetki alanı temel hak ve özgürlüklerle sınırlandırılmakta ve yönetenlerin belirlenmesi ve temel siyasal kararların alınması için vatandaşların rızası ve onayı olması gerekmektedir. Başta mecliste (parlamentoda) olmak üzere, halkı temsil edenlerin sınırsız yetkisi olduğu rejimler “demokratik” olarak ifade edilse de bu anlayışta bireysel özgürlükler güvencede olmadığı için böyle bir sistem “liberal” olarak görülmemektedir. Liberal demokrasinin kurumsal yapısı bu iki boyuta yönelik düzenlemelerin yapılmasıyla meydana gelmektedir (Erdoğan, 2001: 241).

Kişilere eşit haklar tanıyan, temel insan haklarını ve hukukun üstünlüğünü esas alan liberal demokrasi anlayışında (Smootha, 2002: 423; Electoral Democracies, 2000) genel olarak, özgür ve düzenli seçimler yapılmakta; siyasal çoğulculuğa ve yarışmaya önem verilmekte; çoğunluğun yönetme hakkı bulunmakta; sivil ve siyasi özgürlüklere saygı gösterilmekte; iktisadi özgürlükler ve piyasa ekonomisine önem verilmekte ve seçilmişlerin atanmışlara üstünlüğü genel kabul görmektedir (Erdoğan, 2001: 242-262). Birçok ülkede

uygulanan bu demokrasi anlayışında, her bireyin düşüncelerine saygı gösterilmekte ve bu durum liberal hoşgörüyü de beraberinde getirmektedir. Liberal demokrasi modeli özellikle çoğulcu ve katılımcı demokrasi anlayışının uygulamada yer bulmasına imkân sağlamaktadır.

Çoğulcu ve Katılımcı Demokrasi

Çoğulcu ve katılımcı demokrasi modelindeki çoğulculuktan kasıt; ülkenin yönetilmesi için girilen siyasi iktidar yarışına, düşünce ve ideolojilerin herhangi bir kısıtlanmaya maruz kalmadan, örgütlenerek katılabilmesi ve her türlü düşüncenin ve bütün toplumsal katmanların hem meclislerde hem de demokratik platformlarda temsil hakkı elde edebilmeleri, seslerini istedikleri şekilde duyurabilmeleri, temsil ettikleri kişilerin veya toplumsal kesimin temel hak ve çıkarlarını koruyabilmeleridir. Bunun için de öncelikle düşüncenin, örgütlenmenin ve basın yayın gibi temel özgürlüklerin olması gerekmektedir. Aksi halde yani siyasi iktidar yarışında sınırlandırılmış siyasi ve ideolojik görüşlerin ve örgütlerin yer alabildiği ve bundan dolayı da yalnızca ayrıcalıklı kesimlerin söz sahibi olduğu yönetimlerde çoğulculuktan ve dahası demokrasiden söz edilmesi mümkün değildir (Öztekin, 2003: 66-67). Çoğulcu demokrasi anlayışı özellikle 1980'lerden sonra birçok ülkede devlet müdahalesinin eskiye oranla azalması ve liberalizm düşüncesinin yükselmesiyle birlikte ön plana çıkmaya başlamıştır.

Çoğulcu demokrasi anlayışının, çoğunlukçu demokrasi anlayışıyla karıştırılmaması gerekir. Nitekim çoğunlukçu demokrasi, çoğunluk olanların doğruluğunu ve yanılmazlığını, sınırsız ve mutlak üstünlüğünü ortaya koyan ve dikkat çeken önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğunluğun genel iradesini ortaya koyan bu anlayış, çoğunluğun çıkarını ortak ya da genel yarar olarak tercüme etmektedir. Çoğulcu demokrasi anlayışı ise çoğunlukta olan yönetimin çoğunlukçu demokrasi anlayışına kaymasına karşı ortaya konulan ve son yıllarda önemi gittikçe artan bir kavramdır. Çoğunlukçu demokrasi anlayışında olduğu gibi çoğulcu demokraside de çoğunluğun yönetme hakkı bulunmaktadır. Ancak çoğulcu demokrasi anlayışında azınlık olarak görülen kesimlerin hakları da son derece önem arz etmektedir. Çoğulcu demokrasi anlayışında, karar verme sürecinde meclisin ve meclisteki çoğunluğun üstünlüğü kabul edilmekte ancak meclisin yetkileri sınırsız değildir (Yavuz, 2009: 289-292). Dolayısıyla çoğulcu demokrasi anlayışında, çoğunluğun kararı uygulanmakta ancak bu kararlar uygulanırken azınlık olan kesimlerin de haklarının korunmasına dikkat edilmektedir.

Çoğulcu demokrasi anlayışı bu bağlamda birey olarak insanı ve mutluluğunu demokratik yollarla maksimize etmeye çalışmaktadır. Bu demokrasi modeli, siyasal çoğulculuk, temsil hakkı, serbest seçimler, muhalefet etme özgürlüğü, çoğunluğun yönetme hakkı, temel hak ve özgürlüklerin korunması ve kanun önünde eşitlik gibi temel ilkelere dayanmaktadır. Elbette Yirminci yüzyılın ilk yarısından itibaren liberal devletten sosyal refah devleti anlayışına doğru geçiş sürecinde hem temel hak ve özgürlükler hem de sosyal ve ekonomik haklar konusunda önemli değişimler gerçekleşmiştir. Yaşanan bu süreçte devlet temel hak ve özgürlüklerinin yanında toplumsal refahın sağlayıcısı ve sosyal eşitliğin koruyucusu konumunda olmuş ve ekonomik hayata etkin bir şekilde müdahale etmeye başlamıştır (Tunç, 2008: 1118-1119). Bu dönemde demokrasiler halkın özellikle sınıfsal taleplerini karşılama yükümlülüğü altına girmiş ve klasik liberalizmin ilkelerinden uzaklaşma söz konusu olmuştur.

Katılımcı demokrasi ise demokratik olmayan bir düzene karşı denge unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu unsur özellikle küreselleşme sürecinin yaşanması ve ekonominin ve siyasetin artarak uluslararası bir hale gelmeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Katılımcı demokrasi anlayışında hem oy kullanma hakkının temel çerçevesini genişletmeyi hem de oy verenlerin kamusal işler ile ilgili karar vermesini ve irade oluşturmasını kolaylaştırmak amaçlanmaktadır (Schmidt, 2001: 164-165). Bu demokrasi anlayışı, siyasal kararların alınması sürecinde vatandaşların yalnızca girdilerin oluşmasına katılımını değil, çıktılar üzerinde de etkili olmasını arzulamaktadır (Almond ve Verba, 1980: 117). Bu da halkın kendisini yönetecek olanları seçtikten sonra, özellikle siyasi iktidarın uygulamaya yönelik kararlarına örgütler aracılığıyla katılım gösterebilmeleri, alınan kararları etkileyebilmeleri ve değiştirebilmeleri anlamına gelmektedir. Katılımcı demokrasi her türlü kesimin sınırlanmadan örgütlenme hakkını savunur. Örgütlenen kesimler, önce kendi aralarında birleşerek federasyon, daha sonra ise konfederasyon oluşturmakta ve böylece daha büyük ölçekli ve güçlü örgütler meydana gelmektedir (Öztekin, 2003: 67).

Özellikle geçen yüzyılın son çeyreğinde tartışma konusu olarak karşımıza çıkan katılımcı demokrasi anlayışı, temsili demokrasi uygulamasıyla birlikte meydana gelen bazı sorunların aşılmasında ve bireylerin siyasi yönetim sürecine, seçim dışında da aktif olarak katılması gerektiğini ortaya koyan temel düşünceye dayanmaktadır. Bu anlayış, ampirik-analitik temelden ziyade normatif siyaset ve toplum üzerinde gelişmektedir. İdeal bir demokrasi modeli sunmaya çalışan bu demokrasi anlayışı, yaşanan toplumsal ve siyasi pratiklerden ziyade normatif düşünce ekseninde gelişim göstermektedir. Katılımcı demokrasi özellikle kamusal meselelere yerindelik ilkesi gereğince ortak kararların alınması, işleyiş ile ilgili kuralların belirlenmesi ve iktidarın kulla-

nılmasında halkın hem seçimde hem de seçim dışında müzakerelerde katılım göstermesini çıkarların uzlaştırılması, temel farklılıklar arasında uyuşmanın olması, oy kullanma barış temelli anlaşmaların ve rızanın sağlanması açısından önemsemektedir (Dursun, 2004: 191-192).

Çoğulcu ve katılımcı demokrasi anlayışı hem sağ hem de sol liberal bir anlayışa sahip olan yönetimlerde ön plana çıkmaktadır. Liberal koşullarda çoğulcu ve katılımcı anlayışının yaygınlaşması için birçok araç bulunmaktadır. Bu araçların başında siyasi partiler yanında Sivil Toplum Kuruluşları (STK) gelmektedir. Özellikle 1980'lerden sonra yaşanan değişimlerle birlikte çoğulcu ve katılımcı bir anlayışa daha çok önem verilmiş ve bu anlayışa yönelik önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Ancak son yıllarda liberal yönetimlerin, illiberalleştiği ve bundan dolayı da siyasal katılım noktasında önemli güçlükler yaşandığı bilinmektedir.

Demokrasilerin İlliberalleşmesi

Son 30 yılda liberal demokratik mutabakatın zayıfladığı ve illiberal (otoriter) demokrasilerin ön plana çıktığı görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi illiberalleşme kavramının ilk kez 1997 yılında Fareed Zakaria tarafından *Foreign Affairs* dergisinde yayınlanan "The Rise of Illiberal Democracy" (İlliberal Demokrasinin Yükselişi) adlı makalesinde yer aldığı bilinmektedir. Özellikle Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde hızla demokrasiye geçiş süreci yaşansa da bu demokrasilerin illiberal niteliği göze batacak şekilde artmaktadır. İlliberal demokrasilerde seçim yasaları güçlü hükümet ve yönetim arzusuyla değiştirilse de seçimlerin özgür ve hilesiz olma niteliği korunmakta ancak hukukun üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı ya da temel hak ve özgürlükler gibi liberalizmin ana unsurları (Zakaria, 1997: 22) göz ardı edilmektedir.

Zakaria, özellikle gelişmekte olan ülkelerde demokrasilerin paradoksal bir seyir gösterdiğini öne sürmektedir. Zakaria, bir yandan iktidarların seçimler aracılığıyla yönetimin başına geçtiği demokratik rejim sayılarının her geçen gün arttığını, diğer yandan ise varlığını demokrasiye borçlu olmalarına rağmen hükümetlerin vatandaşlık haklarında önemli kısıtlamalara gittiklerine dikkat çekmektedir. Zakaria'ya göre bu tehlikelerin başında ise demokratik yöntemlerle iktidara gelen hükümetlerin, mutlak hâkimiyete ehil olduğu inancıyla davranarak kuvvetler ayrılığını görmezden gelecek şekilde bütün yetkileri elinde toplama ve demokratik hakları sınırlandırma girişimleri gelmektedir. Bu yaklaşım, seçimi kazanan grubun her şeyi kazandığı, seçimi kaybeden grubun ise her şeyi kaybettiği bir kazan-kaybet oyununa veya adil olmayan bir politik alan yaratmaktadır. Meydana gelen bu politik alan, dost

ve düşman kutuplaşması üzerine kurulmakta ve demokratik değerler açısından son derece olumsuz bir atmosfere yol açmaktadır. Zakaria'ya göre iktidar peşinde olan politikacıların, toplumsal kutuplaştırmayı derinleştiren ve demokratik seçimleri suiistimal eden eğilim ve söylemlerinin en uç noktaya ulaştığı dönemlerde toplumsal açıdan etnik ve dinsel bölünmeler yaşanmakta, özgürlükler tehlikeye düşmekte ve demokratik rejimler yozlaşmaktadır (Zakaria, 1999, s. 47-55'den akt Tekin, 2022: 58).

Günümüzde “demokratik otoriteriyenizm (otoriteriyenizm)” şeklinde ifade edilen illiberal demokrasi, insan haklarının, hukuk devleti ilkesinin, kuvvetler ayrılığının, siyasi partiler arasındaki kurumsallaşmış rekabetin, güçlü sivil toplumun ve birçok liberal demokrasi unsurunun erozyona uğramasına yol açmaktadır. Yürütmenin hem güçlü olması hem de istikrarı amaç haline getirmesi gibi önemli söylemlerle güçlenen bu temel yaklaşımlar demokrasiyi iktidarların seçimler aracılığıyla belirlenmesi ilkesine indirgemektedir (Tekin, 2022:58-59). Böyle bir demokrasi anlayışında çoğulcu ve katılımcı demokrasi anlayışı da geri planda kalmaktadır.

Freedom House'un yayınladığı rapora göre sadece gelişmekte olan ülkelerde değil Fransa, Japonya, Birleşik Krallık ve ABD gibi ülkelerde bile aşırıcılık (extremizm) veya partizanca eylemler seçimlerde kampanya yürüten kişilere yönelik fiziksel saldırılara yol açabilmekte, seçimlerde seçim noktalarına saldırılar düzenlenmekte ve seçmenlerin oy kullanması engellenmektedir. Özgür ve adil olarak tanımlanan seçimler yapılsa bile bir otoriteriyen demokrasilerde seçmenlerin çok az gerçek çok seçeneği olduğu ifade edilmektedir. Pek çok ülkede kaybetme riskini ortadan kaldırmak için mevcut iktidarlar muhalifleri çeşitli gerekçelerle tutuklatmakta, diskalifiye etmekte ve hatta hapse atmaktadır. Gazatçilere, sendika ve diğer baskı gruplarının liderlerine ve hatta rejimi eleştiren sivil kişilere yönelik keyfi kovuşturmalar ve davalar açılmakta veya çeşitli şekillerde fikir özgürlüğü baskılanmaktadır. Sadece 2024 yılında dünya nüfusunun %40'ının sahip olduğu özgürlüklerde bir gerileme yaşanmıştır. (Freedom House, 2025). İlliberal demokrasilerde her ne kadar seçimler ve seçimler ile iktidara gelme esas alınsa da birçok temel hak ve özgürlükleri esas alan liberal ilkeler göz ardı edilmektedir. Dolayısıyla illiberal demokrasi anlayışı ile birlikte birçok olumsuz sonuçlar da meydana gelmektedir. Bu demokrasi anlayışında özellikle siyasal katılım açısından sorunlar yaşanmaktadır. İlliberalleşen demokrasilerde siyasal katılımın önündeki güçlüklerle değinmeden önce siyasal katılımın kavramsal çerçevesine geniş bir şekilde değinmek gerekmektedir.

Siyasal Katılım

Siyasal bir davranış olarak görülen siyasal katılım, demokrasilerin hem kabul görmesinde hem de varlığını sürdürebilmesinde son derece önem arz etmektedir. Siyasal katılım demokratik meşruiyet, siyasal ve sosyal politikaların daha kolektif faydayı artıracak şekilde gelişimi, siyasal kararların uygulamasında ve denetiminde sağlayacağı avantajlar ve en nihayetinde siyasal bilincin ve farkındalığın artması açısından vazgeçilmezdir. Siyasal katılım “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” şiarına en önemli somut karşılığı olarak anlam kazandıran temel bir unsurdur.

Siyasal katılım çalışmanın amacına uygun şekilde, “bir siyasal toplumda bireylerin yerel ve ulusal düzeyde siyasal yöneticileri seçme ve yöneticilerin kendi istekleri ve menfaatleri doğrultusunda karar almalarını temin etmek amacıyla gösterdikleri her türlü davranış ve eylemler” şeklinde ifade edilebilir. Siyaset bilimciler tarafından siyasal katılımının tanımına yönelik ortak bir görüş bulunmamakla birlikte temel olarak siyasal katılımın nitelikleri ve amaçları ile ilgili benzer kavram ve sınıflandırmalar yapılmıştır. Siyasal katılım, temel olarak iki önemli alanda ortaya çıkmaktadır. Birincisi hem ulusal hem de yerel düzeydeki siyasi yöneticilerin belirlenmesinde, ikincisi ise belirlenen yöneticilerin siyasi karar alma sürecindedir. Böyle bir ilişki içinde yer alan taraflarından birisi siyasi toplumun üyesi olan bireyler iken, diğeri siyasi iktidar yetkisi kullanan kadrolardır (Dursun, 2004: 230). Dolayısıyla siyasal katılımın, vatandaşlar ile vatandaşların seçmiş olduğu siyasi yöneticiler arasındaki ilişkide ortaya çıkan yasal ve siyasi bir hak olduğu söylenebilir.

Siyasal katılmayı, bir siyasal davranış olarak yalnızca vatandaşların seçimlerde göstermiş oldukları katılım, tercih ya da eğilim olarak görmek son derece yetersizdir. Seçimlere katılma ya da seçim davranışları, siyasal katılımın en kapsamlı, en demokratik şekli olarak oy vermenin de ötesinde her türlü siyasal karar ve olaylar karşısında vatandaşların basit olarak görülecek bir meraktan başlayıp, yoğun bir protesto eylemine kadar uzanabilecek bir davranış şekilleri olarak görülebilir. Özellikle ikinci dünya savaşından sonra hem seçme hem de seçilme hakkının bütün vatandaşlara verilmesiyle birlikte çoğulcu ve katılımcı demokrasi anlayışı daha da işler bir hale gelmiş ve böylece geniş halk kitleleri siyaset sahnesinde yer almaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında siyaseti, ülke, devlet, toplumun yönetimine yönelik eylem ve işlem olarak düşündüğümüzde, geniş halk kitleleri ve toplumsal katmanlar, siyaset ile doğrudan ya da dolaylı (örgütler aracılığıyla) şekilde ilgilenecek farklı düzeylerde, yoğunluklarda ve ölçülerde yer almaya başladılar (Öztekin,

2003: 224). Siyasal katılım yoluyla vatandaşların siyasal sistem karşısındaki temel tutumları belirlenmektedir.

Bireyler, bireysel düzeyde, grup düzeyinde ve örgütler sayesinde siyasal hayat içinde yer bulabilmektedirler. Siyasal katılım, seçimlerde oy vermek gibi temel ve basit bir eylemden, siyasi bir makam ya da görev için aday gösterilmeye kadar varan bir hiyerarşik düzen içinde farklı şekilde gerçekleşebilmektedir. Bireylerin siyasete yönelik ilgileri, bilgileri ve önemseme düzeylerine karşılık olarak görülen gönüllü bir tercihle basit siyasal katılımdan, orta ve ileri seviye bir siyasal katılıma doğru gidilebilmektedir. Siyasetin hem isteğe bağlı hem de gönüllülük esası gerektiren faaliyet olduğunun dışında bireyin siyasal hayata katılım düzeyinin yüksekliğini etkileyen demografik ve sosyo-ekonomik etmenlerin de olduğu unutulmaması gerekmektedir (Acar ve Becel, 2021: 20).

Siyasal katılım düzeyleri zamandan zamana, seçimden seçime ya da ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Milbrath ve Goel tarafından siyasal katılımının zorluk derecesi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi sınıflandırılmaktadır.

Tablo 1. Siyasal Katılımın Zorluk Dereceleri

Gladıyatör (En zor)	• Bir görev için aday olmak. • Kamusal bir görev ya da bir siyasal parti içinde görev sahibi olmak. • Siyasal amaçlı para temin etmek. • Önemli bir parti toplantısına katılmak • Aday belirleme toplantısına katılmak. • Siyasal bir partide aktif bir üye olmak. • Zamanı siyasal bir kampanya da sarf etmek. • Strateji toplantısına katılmak.
İzleyici (Zor)	• Bir mitinge ya da toplantıya katılmak. • Kamu görevlileri ya da siyasal parti lideriyle temasta bulunmak. • Bir parti ya da odaya para yardımda bulunmak.
Geçiş (Kolay)	• Oylamaya katılmak • Bir kişiyi belirli bir yönde oy vermesini sağlamak için ikna etmeye çalışmak. • Kendini siyasal dürtülere (uyarılar) karşı açık tutmak. • Bir parti ya da aday rozeti taşımak, arabasına bunu yapıştırmak. • Bir siyasal tartışma başlatmak. • Hareketsiz – Kayıtsızlar.

Kaynak: (Milbrath & Goel, 1977: 18-21).

Dahl, siyasal katılım düzeylerini farklı sınıflandırmalara tabi tutmakta ve dört tür temel siyasal katılım düzeyini ortaya koymaktadır. Bunlar ilgi, önem-seme, bilgi ve eylem şeklinde sınıflandırılmaktadır (Dahl, 1963, s.56-57);

İlgi: Siyasal olayları izleme derecesini kapsamaktadır.

Önemseme: Siyasal olaylara yönelik verilen önemi göstermektedir.

Bilgi: Siyasal olaylara yönelik veriler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eylem: Siyasal kararları etkilemek için gösterilen çabalaradır.

İnsanların, örgütsel ya da bireysel olarak siyasete ilgi duymalarının ve farklı düzeylerde de olsa bütün toplumlarda siyasete katılmanın birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler beş temel grupta toplanabilir (Öztekin, 2003: 231);

a) İnsanlar, örgütsel ya da bireysel olarak menfaatlerini korumak, kendisine ve yakın çevresine bazı çıkarları sağlamak, dünyayı, ülkesini, toplumunu ve çevresini daha iyi tanıyıp hem toplumsal hem de siyasal olaylar karşısında neden ve sonuç ilişkisini kurabilmek için siyasete ilgi duyarlar ve katılırlar.

b) Mesleksel ve örgütsel olarak yeni oluşan arkadaşlıkları elde etmek, onlarla bir yandan ülke ve dünya sorularını, bir yandan da toplum, örgüt ve meslek sorunları ile ilgili konularda yorum yapıp tartışabilmek için katılırlar.

c) Siyasi konularda hem bilgisini hem de kültürünü geliştirerek, eksik yanlarını gidermek ve özellikle de çevresine karşı kültür düzeyini artırarak kendisini psikolojik olarak tatmin etmek için katılırlar.

d) Farklı düzeylerde siyasetle ilgilenerek, siyasi ve toplumsal olaylar karşısında siyasi kültürünün geliştiğini kanıtlayıp zaman içerisinde toplumda yer alarak, belirli yerlere (pozisyonlara) gelebilmek için katılırlar.

e) Kendisine, ailesine ve çevresine karşı hem dünyada hem de ülkede yaşanan siyasi ve toplumsal olaylara yabancı kalmamak içinde insanlar farklı düzeylerde ve yoğunluklarda siyasete katılım gösterirler.

Genel olarak siyasal katılımı etkileyen faktörlerin başında ise toplumun tipi, aile, toplumsal sınıf, yerleşim yeri, psikolojik etkenler, meslek ve statü, yaş, cinsiyet, STK/siyasi parti üyeliği ve kitle iletişim araçları gelmektedir. Söz konusu faktörlere kısaca değinmek gerekirse (Öztekin, 2003:225- 231; Dursun, 2004: 241-245; Acar ve Becel, 2021: 23-25);

a) *Toplumun Tipi:* Sanayileşmiş modern toplumlarda siyasete katılım, geleneksel tarım toplumlarına göre daha yüksektir. Bu durumun yaşanmasının en önemli nedenlerinin başında ise kırsal alandan kentlere göçün yaşanması

gösterilmektedir. Kentlere yoğun bir şekilde göçlerin yaşanması, kentlerde birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Vatandaşlar, kırsal alanda iken belki daha önce hissetmedikleri sağlık, beslenme, elektrik, su, eğitim, yol, konut ve yakacak gibi önemli sorunlarının tek başına üstesinden gele-meyeceklerinin bilincine vardıldıktan sonra, her düzeyde örgütlenerek seslerini daha yüksek bir şekilde duyurup siyasete yoğun ve bilinçli şekilde katılım eğilimini göstermektedirler.

b) *Aile*: Siyasal katılmayı etkileyen önemli faktörlerden birisi de ailedir. Ailelerin temel yapısı siyasete katılmayı da önemli şekilde etkileyebilmektedir. Toplumun tipini belirleyen temel faktör aile olsa da genellikle geniş ataerkil ailelerin bireyleri çekirdek ailelerin bireyelerine göre siyasete daha az ilgi duyarlar ve daha az katılırlar. Çünkü bireylerin ailelerinden aldıkları siyasal kültürleri onları siyasete katılma eğilimlerini zayıflatmış öne sürülmektedir. Bunun yanı sıra, geniş ataerkil yapıda olan aile bireyelerinin otoriter bir aile yapısı içinde büyüdükleri için demokratik kurallara çok fazla önem vermedikleri de söylenebilir.

c) *Toplumsal Sınıf*: Siyasal katılma davranışını, toplumu meydana getiren sınıflar açısından değerlendirdiğimizde ise alt grup içerisinde yer alan bireylerin siyasete yönelik ilgisinin, üst gelir gruplarında yer alan kişilere çok daha az olduğu söylenebilir. Üst gelir grupları içerisinde yer alan bireyelerin daha eğitilmiş ve daha kültürlü oldukları göz önüne alınarak, siyasete daha fazla katılımı gösterecekleri öne sürülmektedir. Dolayısıyla gelir düzeyi yüksek olan bireyelerin siyasete katılımının da olumlu olacağı, gelir düzeyi düşük olanların ise siyasete çok fazla rağbet göstermeyecekleri konusunda önemli görüşler bulunmaktadır.

d) *Yerleşim Yeri*: Siyasal katılıma yönelik davranış ile yerleşim yeri arasında da önemli bir ilişki bulunmaktadır. Yerleşim yerinin büyük olması ile siyasal katılım arasındaki ilişkiye yönelik iki farklı görüş öne sürülmektedir. Birinci görüşe göre yerleşim yerinin büyük olması siyasal katılıma yönelik yoğunluğu da artırmaktadır. Yani kırsal alandan kentlere doğru gidildikçe siyasal katılım artmaktadır. İkinci görüş ise kent hayatının toplulukları her geçen gün zayıflatmış ve bu durumun da siyasal katılım üzerinde olumsuz etki bıraktığı savunulmaktadır. Dolayısıyla bireyelerin karmaşıklaşan süreçte gün geçtikçe siyasi süreçlerden de uzak kalacağı belirtilmektedir.

e) *Psikolojik Etkenler*: Siyasal katılımı etkileyen çevresel faktörlerin yanında psikolojik etkenlerde bulunmaktadır. Bireyelerin eylem ve davranışları siyasal katılıma yönelik taşımış olduğu temel etkinlik ve girişkenlik duygusu genel olarak katılımı uyarıcı yönde etki etmekte yabancılaşma duygusu ise

uzaklaştırıcı (azaltıcı) yönde etkilemektedir. Dolayısıyla eylemlerin ve davranışların gerçekleşmesinde çevresel faktörlerin etkisi olduğu gibi psikolojik etkenlerin de önemli bir rolü bulunmaktadır.

f) Meslek ve Statü: Bir siyasal davranış belirlenirken siyasete katılım açısından bireylerin öğrenim durumu, prestiji, toplum içindeki konumu, mesleği ve statüsü son derece önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin bu özellikleri arttıkça siyasete katılım eğilimleri de artacağı bilinmektedir. Daha geniş bir ifadeyle, bireylerin her geçen gün eğitim seviyeleri arttıkça, toplum içindeki konumları belirgin bir hale geldikçe ve toplumda önem arz eden meslekleri edindikçe, her düzeyde siyasete yönelik katılım ve ilgi artmaktadır. Toplumu meydana getiren bireylerin toplum içindeki statülerini yükselten bu tür gelişmeler, siyasi kültür ve bunun sonucu olarak da siyasal bilinçlenme sağlayacağı için siyasal katılıma yönelik hem nicelik hem de nitelik artacaktır. Böylece her düzeyde siyasete yönelik ilgilenme de hem daha etkin hem de daha bilinçli olabilecektir.

g) Yaş: Siyasal katılım ile yaş arasında da önemli bir ilişki bulunmaktadır. Belirli yaş grupları arasında yer alan bireylerin siyasal olayları daha iyi algılama ve içinde yaşadıkları çevrede olup biten siyasi gelişmelere yönelik gösterdikleri tepkiler yaş ile ilgilidir. Burada temel olarak bireylerin biyolojik yaşından ziyade yer almış oldukları yaş grupları ve kuşakları etkilidir. Yaş bireylerin kendi iradeleriyle oluşturabilecekleri bir siyasal kaynak değil, verili bir siyasal kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişilerin yaşını değiştirmesi üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunması söz konusu değildir.

Genel olarak 16-20 yaş grubunun %5'i, 20-25 yaş grubunun %20'si, 25-45 yaş grubunun %50'si, 45-65 yaş grubunun %20'si ve 65 ve üzeri yaş grubunun ise %5'i siyasal katılıma ilgi göstermektedir. Bu yüzdelerden de anlaşılacağı gibi; bütün toplumlar için bir genelleme yapıldığında bir davranış şekli olarak insanların her düzeyde siyasete katılım noktasında yaşın önemi de ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü üzere, siyasete katılımı orta yaşa doğru yoğunluk artmakta, orta yaş geçildiğinde ise hızlı bir düşüş yaşanmakta ve bunun sonucunda da bir çan eğrisi meydana gelmektedir.

h) Cinsiyet: Siyasete katılma eylemleri üzerinde bireylerin cinsiyeti de etkili olmaktadır. Bütün toplumlarda cinsiyetten dolayı bir rol farklılığı bulunmakta ve bu durum doğal olarak siyasal davranışları da etkileyebilmektedir. Cinsler arasındaki temel rol farklılığı erkeklerde siyasal alana yönelik ilgiyi artırırken kadınlarda ise bu ilginin azaldığı öne sürülmektedir. Hukuki olarak bir rol farklılığı olmasa bile sosyolojik açıdan bu farklılık bir gerçeklik teşkil etmektedir. Kadınlara daha çok ev ile ilgili roller verilirken, erkeklere ise ev

dışı roller yüklenmektedir. Siyasal davranış ve eylemlerde bulunabilme açısından erkeklerin sosyo-ekonomik donanımının kadınlara göre farklı olması kadınların aleyhine bir durum meydana getirmektedir.

ı) *STK/Siyasal Parti Üyeliği*: Günümüzde çoğulcu ve katılımcı demokratik bir sistemin en önemli unsurlarının başında siyasi partiler ve STK'lar gelmektedir. Siyasi partilerin temel amacı her ne kadar siyasi iktidarı ele geçirmek olsa da demokratik sistemde yönetenler ile yönetilenler arasında önemli bir köprü görevi görmektedir, siyasi olarak eğitim ve bilinç merkezleri gibi çalışmaktadırlar. Aynı şekilde gönüllülük esasına göre faaliyet gösteren STK'lar, çıkar ve baskı grupları bireyin mensup olduğu sosyal, ekonomik, kültürel, mesleki ve etnik temelli ortak paydalarda bulunduğu önemli platformlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu örgütler, siyasi iktidarı ele geçirmeyi amaçlamadan, önemli bir örgüt gücü olarak iktidara baskı yapma amacı doğrultusunda hareket etmektedirler. Örgütlü bir yapı içerisinde gerçekleştirilecek siyasal katılımda yalnızca bireysel amaçlar değil aynı zamanda örgütün temel hedefleri doğrultusunda da hareket eden bireylerin, herhangi bir siyasi parti ya da STK üyeliği olmayan bireylere göre şüphesiz daha etkin bir katılım göstereceklerini söylemek mümkündür.

j) *Kitle İletişim Araçları*: Özellikle küreselleşme süreciyle birlikte hızla gelişen ve çeşitlenen kitle iletişim araçlarının siyasal katılımındaki katkıları oldukça büyüktür. Bu araçlar, özellikle siyasal değer, bireylerin katılım, tutum, beklenti ve inançları üzerinde son derece önemli bir etkiye sahiptir. Yeni nesil medya olarak görülen sosyal medya araçları da (Instagram, Facebook, Youtube vb.) bireylerin siyasal kültürlerinin oluşumuna ve gelişimine ciddi bir şekilde etki etmektedir. Kitle iletişim araçlarını, siyasal davranış üzerinde başlıca; kökleşmiş olan siyasal kanaati değiştirme ya da kökleştirme, siyasal ilgi ve tartışmayı artırma, siyasal katılım ve eylem düzeyini artırma gibi etkileri olduğu söylenebilir.

Siyasal Katılımın Önündeki Güçlükler

Siyasal katılım, günümüzdeki başat siyasal rejimi olan demokrasi için en önemli ve kritik kavramların başında gelmektedir. Siyasal katılım kavramına bu kadar çok önem verilme nedenlerinin başında ise demokrasi denildiğinde ilk akla gelen seçimlerin olmasıdır. Seçimler en basit tanımlama ile “halkın kendi kendini yönetmesi için (temsili demokrasi bağlamında) yönetici belirlemesi etkinliği” şeklinde ifade edilebilir. Özellikle seçimler aracılığıyla bütün bireylerin maksimum düzeyde siyasete katılımı amaçlanmaktadır (Ayдын, 2019: 2131-2132). Ancak son yıllarda demokrasilerin illiberalleşmesiyle

birlikte siyasal katılım konusunda önemli güçlükler yaşandığı görülmektedir. Bireylerin siyasal katılım yoluyla kararlar üzerinde etki oluşturmaması çoğulcu ve katılımcı demokrasi anlayışına da önemli bir darbe vurmasına yol açmaktadır.

İlliberalleşen demokrasilerde tepeden aşağıya doğru bir yönetim anlayışı benimsenmektedir. Dolayısıyla illiberal demokrasi sisteminde yerelleşme yerine güçlü bir merkezileşme anlayışı benimsenmekte ve karar alma süreçlerinde tekelleşme yaşanmaktadır. Bu demokrasi sisteminde devlet ve toplum arasındaki ilişkileri düzenleyen yasal düzenlemeler geri planda kalmaktadır. Özellikle STK gibi gruplar sayesinde sağlanan demokratik müzakereler de bu sistem anlayışında her geçen gün yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya gelebilmektedir. Böyle bir sistemde siyasal katılımın başarılı bir şekilde uygulanması da beklenmemektedir.

İlliberalleşen demokrasilerde siyasal katılım konusunda güçlükler yaşanmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bu önemli nedenlerin başında ise aşırı merkezizetçi devlet yapısı, siyasal katılımın yeterince içselleştirilmemesi, bilgi erişiminin ve eğitim seviyesinin düşük olması, toplumsal baskı ve tehditler, toplumsal kutuplaşma ve inancın kaybı, STK'lar üzerindeki kısıtlamalar, bilgi kirliliği (özellikle sosyal medyadaki yanlış bilgiler), yasal ve yönetsel engeller gelmektedir.

Siyasal katılımın geri planda kaldığı bir düzende demokrasi anlayışı da sınırlı bir şekilde uygulanmaktadır. Evrensel oy hakkının bulunduğu, çok partili ve adil seçimlerin yapıldığı ancak temel hak ve özgürlüklerin yeterince garanti altına alınmadığı, muhalif konumda bulunan siyasi partilerin etkili olamadığı ve medyanın genel olarak iktidarın tekelinde olduğu rejimler sınırlı demokrasi olarak ifade edilmektedir. Sınırlı demokrasi, Zakaria'nın illiberal demokrasi olarak belirttiği rejime denk gelmektedir (Seyaz, 2018: 193). Leonardo Morlino (2008)'nin "Hybrid regimes or regimes in transition?" adlı çalışmasında da sınırlı demokrasi yani illiberal demokrasi ile yönetilen ülkeler gösterilmekte ve bu ülkeler arasında Türkiye'nin de yer aldığı görülmektedir.

Türkiye perspektifinde bakıldığında, özellikle Tanzimat dönemiyle birlikte Türkiye adım adım demokratikleşme sürecine girmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen yenilikler dışında Cumhuriyet ile bir modernleşme süreci başlatılmıştır. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanı demokratikleşme yolunda atılan bir adım olarak kabul edilmektedir. Ancak Cumhuriyet'in tek partili döneminden çok partili hayata geçildikten sonra 1950 yılında ilk demokratik genel seçim, 1963 yılında ise ilk demokratik yerel seçim yapılmıştır. Demokrasi ve siyasal katılım açısından yakın dönemde birtakım ilerlemeler kaydedilse de birçok

kurumsal eksik bulunmaktadır. Demokratik kurumların gerektiği gibi işle-memesi seçim dışında diğer siyasal katılım yollarının göz ardı edilmesine yol açmaktadır (Aydın, 2019: 2133).

Bugün bakıldığında, Türkiye’de vatandaşların her kademedede siyasal katı-lımını sağlayacak başta STK olmak üzere birçok önemli yapı bulunsa da bu yapılar aracılığıyla ortaya konulan görüşlere yeterince önem verilmemekte; ortaya konulan çözüm önerilerinin de önemli bir kısmı gündeme getirilme-mektedir. Siyasal katılım, STK ya da parti fark etmeksizin hangi araç ile hayat bulursa bulsun demokrasi anlayışının olmazsa olmazlarındandır. Demokra-sinin, halkın kendi kendisini yönetmesini sağlayan bir yönetim şekli oldu-ğu göz önüne alındığında, bireylerin siyasal katılım yoluyla yönetimin karar sürecinde yer alması ve alınan kararlarda etkisi olması son derece önem arz etmektedir. Dolayısıyla hem merkezi yönetimin hem de yerel yönetimlerin karar alma sürecinde demokratik bir anlayışın sağlanabilmesi için siyasal ka-tılıma önem verilmesi gerekmektedir.

Oydaşmacı ve müzakereci demokrasi teorilerinin önerdiği etnik, dini ve kültürel farklılıkların müzakere ve güç paylaşımı temelinde çözümlenmesi fikri veya radikal demokrasi kuramlarının çatışma temelinde ve grup hakla-rının korunması yönündeki önerileri (Yalçınkaya ve Göngen, 2020: 281) belli ölçüde uygulanabilir nitelikte modeller sunmakla birlikte bu tür modellere ülkenin üniter yapısına zarar vereceği endişesiyle bakılmaktadır. Siyasal ka-tılımı ve meşruiyeti geniş kitlelere yaymak ve otoriteryen uygulamaları en aza indirecek liberal anayasa fikrinin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Siyasal katılım anlayışının, doğrudan demokrasi uygulamasının ilk defa uy-gulandığı bilinen Antik Yunan dönemine kadar uzandığı ve bu anlayışın halk egemenliği, vatandaşlık, ortak çıkar ve müzakere gibi temel değerler çerçeve-sinde şekillenerek günümüze kadar geldiği bilinmektedir. Bireylerin siyasal katılım düzeyi toplumdan topluma değiştiği gibi zamandan zamana da fark-lılıklar gösterebilmektedir. Basit bir oy kullanımından, düşünce özgürlüğü-ne ya da bir çıkar grubundan, siyasi partiye üye olmaya uzanabilen siyasal katılım anlayışı, hangi araç yardımıyla hayat bulursa bulsun demokrasilerin önemli yaşam kaynaklarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde özellikle liberal demokrasi uygulamasında siyasal katılım an-layışı son derece önem taşımasına rağmen bu anlayışın son yıllarda önemli sorunlar ile karşı karşıya geldiği görülmektedir. Birçok ülkede liberal demok-

rasi anlayışı, illiberal bir hal almaya başlamakta ve bu durum siyasal katılım konusunda da olumsuz sonuçlar meydana getirmektedir. İlliberal demokrasi anlayışında özgür ve adil seçimler yapılmakta ancak hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlükler gibi liberalizmin temel unsurları göz ardı edilmektedir. İlliberal demokratik sistemlerde yerelleşme yerine merkeziyetçi bir anlayışı esas alan tepeden aşağıya doğru bir yönetim anlayışı benimsenmekte ve karar alma sürecinde müzakere yerine daha çok tekel bir anlayış ile hareket edilmektedir. Böyle bir sistemde demokrasinin en önemli unsurlarından birisi olan siyasal katılımın başarılı bir şekilde uygulanması oldukça zor görünmektedir.

İlliberal demokrasi anlayışında sınırlı bir demokrasi uygulanmaktadır. Sınırlı demokrasi anlayışını uygulayan ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Demokrasi tarihi nispeten yeni olan Türkiye, siyasal katılım konusunda önemli düzenlemeler gerçekleştirse de özellikle siyasal ve hukuki faktörlerden dolayı istenilen seviyeye gelemediği bilinmektedir. Türkiye'de siyasal katılım konusunda güçlükler yaşanmasına neden olan etmenlerin başında ise aşırı merkeziyetçi bir yapının benimsenmesi, siyasal katılımın istenildiği gibi içselleştirilmemesi ve topluma hâkim olan siyasal kültür gösterilebilir. Örneğin STK'lar çoğulcu ve katılımcı demokrasi anlayışını sağlayan en önemli yapılar arasında gösterilmesine rağmen bu yapılara yeterince önem verilmemektedir. Nitekim Türkiye'de STK'lara yerel düzeyde kent konseylerine, stratejik planlamaya, ihtisas komisyonlarına ve belediye meclisine hukuki olarak katılım hakkı tanınmasına rağmen STK'lar aracılığıyla ifade edilen görüşlere yeterince önem verilmediği ve dahası bu kuruluşlar tarafından sorunlara yönelik ortaya konulan birçok çözüm önerisi gündeme bile alınmamaktadır.

Dolayısıyla konuyu Türkiye üzerinde değerlendirirsek siyasal katılım konusunda güçlükler yaşanmaması ya da bu güçlüklerin minimum düzeye düşmesi için her şeyden önce çoğulcu ve katılımcı bir anlayışın benimsenmesi ve bu anlayışa yönelik adımların atılması gerekmektedir. Bu amaçla, öncelikle demokrasinin olmazsa olmazlarından biri olarak gösterilen STK'lara ve diğer siyasal katılım araçlarına gereken önemin verilmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Yerel düzeyde özellikle STK ile yerel yönetimler arasındaki diyalogun geliştirilmesi siyasal katılım açısından önem arz etmektedir. Siyasal katılımın iki önemli aracı olarak gösterilen siyasi partiler ile STK'lar arasında sorumluluk ve katılımcılık bilincini artırmaya yönelik projelerin ortak bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Ayrıca yasal bir hak olan örgütlenmeye yönelik engellerin kaldırılması da siyasal katılım açısından oldukça önem teşkil etmektedir.

Türkiye’de siyasal katılımı sağlayacak başta siyasi partiler ve STK’lar olmak üzere birçok önemli yapı bulunmaktadır. Ancak siyasal katılımın başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için her şeyden önce bu katılım anlayışının benimsenmesi gerekmektedir. Siyasal katılım kültürünün yeterince benimsenmediği bir yerde demokrasi anlayışının başarılı bir şekilde uygulanması da beklenmemelidir. Demokrasinin en önemli unsurlarından birisi olarak karşımıza çıkan siyasal katılıma gereken önemin verilmesi gereklilik olmaktan çok bir zorunluluk haline gelmiştir. Dolayısıyla siyasal katılımının artırılmasına yönelik süreçler zaman alsa da bu konuda çeşitli reformlar ve iyileştirmeler yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Acar, E. ve Becel, Y. (2021). Üniversite gençliğinin gönüllü siyasal katılımı: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İİBF öğrencileri üzerine uygulamalı bir çalışma. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Dergisi*, 2(1), 15-35.
- Almond, G. A. & Verba, S. (1980). *The civic culture revisited: An analytic study* (1. Edition). Boston: Little Brown.
- Aydın, A. (2019). Olumlu ve olumsuz manası ile siyasal katılım türlerinin incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 10(17), 2119-2138.
- Dahl, R. A. (1963). *Modern political analysis*. Englewood Cliffs, Prentice Hall, Inc.
- Dursun, D. (2004). *Siyaset bilimi* (2. baskı). Beta Yayınları.
- Electoral Democracies (2000). *List of electoral democracies*. Erişim Adresi: <https://web.archive.org/web/20131016184935/http://www.fordemocracy.net/electoral.shtml>.
- Erdoğan, M. (2001). *Anayasal demokrasi* (4. baskı). Siyasal Kitabevi.
- Erol, V. (2022). Doğrudan demokrasi uygulamasında köy dernekleri: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, (10), 37-43.
- Freedom House (2025). Freedom in the World 2025. <https://report/freedom-world/2025/uphill-battle-to-safeguard-rights>. Erişim Tarihi: 08/04/2025.
- Holden, B. (2007). *Liberal demokrasiyi anlamak* (çev. Hüseyin Bal). Liberte Yayınları.
- Karadağ, A. (2014). Siyasal ideolojiler. Önder Kutlu (Ed.). *Siyaset bilimine giriş* içinde. (s. 137-168) Lisans Yayıncılık.
- Milbrath, L. W. & Goel, M. L. (1977). *Political participation; how and why do people, get involved in politics ?*. Rand Mc Nally College Publishing Company.
- Morlino, L. (2008). Hybrid regimes or regimes in transition?, *FRIDE, Working Paper 70*, 1-18.
- Öztekin, A. (2003). *Siyaset bilimine giriş* (4. baskı). Siyasal Kitabevi.
- Sambur, B. (2011). Din özgürlüğü, çoğulculuk ve liberal demokrasi. *Liberal Düşünce Dergisi*, (63), 7-14.
- Sartori, G. (1996). *Demokrasi teorisine geri dönüş* (çev. Tuncer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan). Yetkin Yayınları.

- Saward, M. (2001). Reconstructing democracy: Current thinking and new directions. *Government and Opposition*, 36(4), 559-581.
- Schmidt, M. G. (2001). *Demokrasi kuramlarına giriş* (çev. M. Emin Köktaş). Vadi Yayınları.
- Seyaz, A. (2018). Bir melez rejim örneği olarak rekabetçi otoriteryanizm. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 190-204.
- Smootha, S. (2002). Types of democracy and modes of conflict management in ethnically divided societies. *Nations and Nationalism*, 8(4), 423-431.
- Tekin, F. (2022). Demokratik gerilemeye ilişkin yaklaşımlar ve gerilemenin sonuçları. *Anadolu Strateji Dergisi*, 4(1), 53-67.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi türleri ve müzakereci demokrasi kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII (1-2), 1113-1132.
- Wilson, N.G. (2006). *Encyclopedia of ancient Greece* (1. Edition). New York: Routledge.
- Yalçınkaya, B. Ve Göngen M. A. (2020). Tekilden Çoğula El Değiştiren Diktatörlük: İlliberal Demokrasi. *Akademik Hassasiyetler*, 7(14), 268-289.
- Yavuz, B. (2009). Çoğulcu demokrasi anlayışı ve insan hakları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 283-302.
- Yayla, A. (2002). *Liberalizm* (4. baskı). Liberte Yayınları.
- Zakaria, F. (1997). The rise of illiberal democracy. *Foreign Affairs*, 76(6), 22-43.
- Zakaria, F. (1999). İlliberal demokrasinin yükselişi (çev. Atilla Yayla). *Sosyal ve siyasal teori (seçme yazılar)* içinde (s. 47-55). Siyasal Kitabevi.